



Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı: Salgın Hastalıklar Özel Sayısı
Issue: Outbreak Diseases Special Issue
ISSN: 1302-6879 - Sayfa/Page: 209-232



Pandemi Dönemlerinde İnsan ve Hastalık İlişisine Dair İki Roman: *Hakka Sığındık ve Veba*
Two Novels the Relationship Between Human and Disease in the Period of the Pandemia: *Hakka Sığındık and Veba*

• **Yakup GELİR***

* Dr., T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Van Bostancı Anadolu Lisesi, Van/Türkiye.
Dr., T.C. Ministry of Education, Van Bostancı Anatolian High School, Van/Turkey.
yakup.gelir@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-9204-0768



Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / ArticleType:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / DateReceived:
15/06/2020
Kabul Tarihi / DateAccepted:
09/07/2020
Yayın Tarihi / Date Published:
15/07/2020

Atıf: Gelir, Y. (2020). Pandemi Dönemlerinde İnsan ve Hastalık İlişisine Dair İki Roman: *Hakka Sığındık ve Veba*. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 209-232

Citation: Gelir, Y. (2020). Two Novels the Relationship Between Human and Disease in the Period of the Pandemia: *Hakka Sığındık and Veba*. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, Outbreak Diseases Special Issue, 209-232

Öz

Tarih boyunca insanoğlu, birçok salgın hastalıkla karşılaşmıştır. İnsana kendini, dünyayı ve kurduğu uygarlığı sorgulama düşüncesini telkin eden bu salgınlar, insanlığın mevcut konumundan, değişen, önceki özelliklerinden farklılık gösteren başka bir boyuta taşınmasını sağlamıştır. İnsanoğlunun yeni şartlara intibakını, yaptığı hataları görmesini, salgına karşı tavrını resmeden pandemi dönemleri, aynı zamanda insanın korkusunu, zaafalarını, dirayetini, fedakârlığını, ilişkilerini, fırsatçılığını, mücadelesini ve yeni tedavi yöntemlerini deneme çabasını da ortaya koyar. Daha ziyade bilimsel alanların ilgilendiği bu durum, sanat dünyasında da zaman zaman işlenen konulardan biri olmuştur. Bu anlamda edebiyat dünyasında pandemi süreçlerinin konu edildiği veya söz edildiği eserlerden söz etmek mümkündür. Özellikle roman sanatının, bu bağlamda ön plana çıktığına şahit olunmaktadır. Konuyu işlemeleri bakımından Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Hakka Sığındık* ve Albert Camus'un *Veba* romanları dikkat çekmektedir. İki eserde de perspektif insana yoğunlaştırılarak, pandemi sürecinin insan üzerindeki etkisi ve insanoğlunun buna karşı tutumu ele alınmaktadır. Böylece iki yapıttan hareketle pandemi dönemlerindeki insan ve hastalık ilişkisi irdelenerek, salgınla ortaya çıkan esaret, endişe, korku, ölüm ve mücadele olguları ele alınmıştır. Bu çalışmada zikredilen iki eserdeki insan ve hastalık ilişkisi bağlamında, pandemi sürecinde beliren olguların kökeni ve yansımalarının tahlili amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Veba*, *Hakka Sığındık*, insan, salgın hastalık, mücadele, korku.

Abstract

Throughout history, humankind has encountered many epidemics. These outbreaks that inspire people to question themselves, the world and the civilization they have established, are from the current position of humanity; has changed to another dimension that differs from its previous features. The periods of pandemic, which depicts the adaptation of mankind to new conditions, seeing the mistakes he made, his attitude towards the epidemic, also reveals the fear, weakness, dignity, sacrifice, relationships, opportunism, struggle and new treatment methods of man. This situation, which is more interested in scientific fields, has been one of the subjects that are handled from time to time in the art world. In this sense, it is possible to mention the works in which the pandemic processes are subject or mentioned in the world of literature. In particular, it is witnessed that novel art comes to the fore in this context. Hüseyin Rahmi Gürpınar's *Hakka Sığındık* and Albert Camus's *Veba* novels draw attention in their understanding of the subject. In both works, the perspective is concentrated on the human and the effect of the pandemic process on the human and the attitude of the human being against it is discussed. Thus, based on the two works, the relationship between human and illness in pandemic periods was examined and the cases of bondage, anxiety, fear, death and struggle that emerged with the epidemic were discussed. In the context of the relationship between human and disease in the two works mentioned in this study, it is aimed to analyze the origin and reflections of the cases that appeared in the pandemic process.

Keywords: *Plague, Hakka Sığındık*, human, epidemic disease, struggle, fear.

Giriş

Pandemi diğer adıyla salgın hastalık, tarih boyunca karşılaşılan kavramlardan biridir. Kavrama yüklenilen ve onun ürettiği anlam; bu karşılaşmayı korku, tedirginlik, vücutta kalıcı hasar bırakma ve ölüm gibi ifadelerle özdeşleştirir. Tarihte salgın hastalıklara dair perspektif bu mana üzerine inşa edilmiştir. Çünkü salgın ifadesi; onu diğer hastalıklardan ayırarak, yayılan, ciddi etkiler bırakan bir şekilde bellekte kalmasına sebep olmuştur. Dünyanın tarihsel belleği, bu anlamda birçok örnek barındırmaktadır.

Kanıların vardığı ortak kanaate göre ilk salgın hastalık M.Ö.14. yüzyılda Hitit Uygarlığı döneminde görülen veba salgınıdır. Bu döneme ait bir tablette hastalığın yayılma seyri, etkisi ve toplumda oluşturduğu infialden söz edilir (Yolun, 2012: 23). Tarihsel bellekteki bu ilk örnek, kendisinden sonra ortaya çıkan pandemi dönemlerinde tekrardan anılmaya başlamıştır. Bu ilişkinin her salgın hastalığın ortaya çıkışında vuku bulması “insanların davranışlarının hep aynı kalması(ndan)” kaynaklanmaktadır (Pamuk, 2020). Çünkü korkular tazelenmiş, yaşama dair kaygılar paylaşılmış, ölüm zihinde canlı bir

imge olarak tekrarlanmıştır. Diğer bir ifadeyle insanlık belleği tarafından her salgın, kendisinden önceki bütün salgınları ihtiva eden, onları anımsatan bir biçimde görülmüştür. Bundan ötürü salgın hastalıkları birbirinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Salgınların çeşidi birbirinden farklı olsa da tıbben, ekonomik ve tarihsel olarak benzer etkiler göstermişlerdir. Diğer bir deyişle pek çok salgın salt “medikal” etkiler dışında “sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasî işlevler gördü ve hâlihazırda görmeye de devam ediyor.” (Baykent, 2020)

Dünya salgın hastalıklar tarihine bakıldığında Hitit dönemindeki veba salgınından sonra diğerleri onu takip etmiştir. M.Ö. 430 yılında Atina’da tahminen veba, M.Ö. 4. yüzyılda Büyük İskender’in Hindistan seferinde görülen çiçek hastalığı, Roma devrinde sıtma, Ortaçağda Avrupa’da cüzzam, 14. yüzyılda Avrupa’da nüfusun 3’te 1’inin ölümüne yol açan veba, yine 17. Yüzyılda İtalya’da ortaya çıkan veba ve bunun belli aralıklarla devam edişi, 1817 ile 1918 yılları arasında aralıklarla görülen kolera, çeşitli dönemlerde ortaya çıkarak ciddi tahribat yapan grip türleri ve 1918 yılındaki İspanyol nezlesi salgın hastalıklar tarihinde öne çıkan salgınlardır (Yolun, 2012: 23-44). 20. yüzyılda ise İspanyol nezlesine ek olarak veba, kolera, sıtma, tifüs, çiçek hastalığı, AIDS, SARS, humma, ebola ve buraya ismini alamadığımız diğer salgınlar görülmüştür. Genel itibariyle birkaç tanesi hariç, dünya haritası baz alındığında bu salgınların etkileri kıta ve ülkelerle sınırlı kalmıştır. Diğer bir ifadeyle çıktığı kıtanın kendisi ile birlikte komşu kıtada etkili olmuştur. Bunun gibi bazıları da ortaya çıktığı ülkeyle beraber komşu ülkelere sirayet etmiştir. Fakat Covid-19 bütün bunlardan farklı olarak tüm dünyayı etkisine almıştır. Daha önce dünya çapında görülen salgınlardan daha büyük bir korku, endişe ve maddi kayba neden olmaktadır.

Bu salgın dönemlerinin önemli özelliği, başta insan olmak üzere birçok kavramın yeniden tartışılmasıdır. Hem bilimsel hem dini otoriteler tarafından gerçekleştirilen bu tartışmalarda, insanın mahiyeti odağa alınarak onun çevresinde gelişen söylemler üzerinde durulmuştur. Bu mahiyet bağlamında öncelikle insanın kendisi, sonrasında içerdiği içsel ve dışsal özellikler, devamında yaşamla ve yaşamın paydaşları olan diğer varlık ve nesnelere ilişkisi irdelenmiştir. Böylece insanın merkez olduğu bir evren anlayışının tüm yönleriyle sorgulanması gerçekleştirilerek, insanın evrendeki etkisi, eylemleri ve sorumlulukları ele alınmıştır. Başka bir deyişle konu insana indirgenmiş ve insanın salgın hastalıklardaki rolü üzerinde durulmuştur. İnsan cephesinde durum bu şekilde iken, dünya,

çevre ve diğer varlıkların da tartışıldığı görülmektedir. Salgının ortaya çıkışında bunların etkisi, zamandan ve kendi özlerinden kaynaklı sebeplerin bu değişimdeki payları irdelenmiştir. Böylelikle tartışmanın çok cepheli bir zemin üzerinde cereyan etmesi sağlanarak, her kavramın buradaki etkisi açığa çıkarılmak istenilmiştir.

Salgın hastalıklar döneminde görünen diğer bir hususiyet hatta en önemlisi insan ve hastalık ilişkisidir. Bu konu, hastalığı insanla gelişen bir süreç olarak kodlar. Çünkü insan, hastalık karşısındaki acizliğinden ötürü içinde bulunduğu yüzyılın kendisine sağladığı olanaklardan soyutlanmış, salt insan oluşuyla tezahür eder. Zaafları, tedirginliği, endişesi, ölüm karşısındaki korkusu, cesareti ve hastalığa karşı mücadelesi ile görünür. Bu durum, insanın tüm yönleriyle tanınmasını sağlar. Bu salgın döneminde onun yaşam ve çevre ile ilişkisi de sorgulanır. Hastalık; insan ile yaşam ilişkisinin durduğu yeri, insanın yaşam konusunda özverili olup olmadığını belirlemekle beraber çevre konusundaki duyarlılığını da ortaya koyar. Böylece insanın sadece kendisinden sorumlu olmadığı ve bundan dolayı tek başına hareket edemeyeceğinin altı çizilir. Bunlara ilaveten onun bu hastalıklardaki sorumlulukları da tartışılır. Diğer bir deyişle kendine biçtiği rol ve kurduğu uygarlığın salgındaki etkisi açığa çıkarılır.

Salgın hastalıklar döneminde öne çıkan diğer kavramlar; ölümün dâhil olduğu maddi ve manevi yıkımlar ile hastalığa karşı girişilen mücadele ve mücadelenin unsurlarıdır. Bu dönemlerde trajik bir olgu olarak ilkin dikkat çeken şey ölümdür. İnsanoğlunun yaşamla bağını zayıflatan, kesen ölüm, bu dönemde her gerçekleştiğinde giderek yayılan, zihne yerleşen bir korkuya neden olur. İlk başlarda büyük korku uyandıran ölüm, sonraları toplumun çaresizlikten ötürü muhakeme gücünü kaybetmesiyle sıradanlaşır. Bu aslında insanın, yaşama ve kendine olan inancını kaybettiği anlamı içermektedir. Buna ekonomik ve diğer kayıpların eklenmesiyle ciddi manada maddi yıkıma sebebiyet verir. Bu kayıplarla birlikte görünen başka bir şey manevi yıkımlardır. Salgına karşı alınan önlemlerden sonuç alamama, maddi yıkımların devam ediyor oluşu, karışık bir zihne ve panik bir ruh haline yol açmaktadır. Bu da maddi yıkımların artmasına neden olur. Bu döngü beklenenden daha çok zarara sebep olmaktadır. Salgının yıkım boyutu bu şekilde görünürken, mücadele kısmı karamsarlık ve umutsuzluğu ortadan kaldıracak bir görev yüklenir. Mücadele ile birlikte insan, toplum ve yaşam uzaklaştıkları anlamlarına; birliktelik, dayanışma, fedakârlık, yeni tedavi yöntemlerini deneme, başarılı sonuçlar elde etme ile kavuşur. Bu anlamda salgına karşı mücadelede gerçekleştirilen her eylem ve söylem; iyimserliğin sembolü olup insanlığın geleceğe ümitli

bakmasını sağlar. Özellikle mücadeledeki her örnek bu çerçevede ciddi anlam ve sorumluluklar üstlenir. Bu mücadele bir nevi insan ve toplumun rehabilite olmasını, kendine ve yaşama dair inancını tekrardan kazanmasını sağlamaktadır.

Salgın dönemlerinde başka bir husus salgının bilimsel, dinsel ve sanatsal alanlara konu olmasıdır. Özellikle bilimin bu manada önemli teşebbüs/teşebbüsleri söz konusudur. Bilim tarafından salgın, tıbbi, sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve diğer boyutlarıyla ele alınarak, bunun üstesinden nasıl gelineceği konusunda fikirler öne sürülmüştür. Bilim, bu çalışmalarıyla salgının etkisiz kılınması noktasında ciddi önlemler almaya yeltenmiştir. Bu çalışmaların içerisinde özellikle yeni tedavi yöntemleri ve bunların başarılı sonuçları dikkat çekmektedir. Çünkü bu yöntemler, insanlığın kendini nasıl koruması gerektiğini, bu anlamdaki dirayetini ve çabasını örneklemektedir. Özetle bilim kendi özerkliğinin ve kurumsal birikiminin verdiği güvenle salgınlara karşı durmaya çalışmıştır. Kimi zaman bilimin bu anlamdaki ifadeleri eleştirel söylemler içermektedir. Çünkü salgında insanın dahlinin olup olmadığı noktasında tartışmalar yapılmış; oluşu halinde insanı eleştiren ifadelere yer verilmiştir. Böylece bilim, salgın hastalıkların tüm yönleriyle ele alınmasına öncelik vererek buna dair çözümler ileri sürmüştür. Dini otoriteler de kadim geleneklerinden hareketle salgın hastalıkların insandan mütevellit yaratıcı ile kesilen bağ çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Salgın; yaratıcının çizmiş olduğu yolun dışına çıkma, günahın normalleştirilmesi, insani özden uzaklaşma, çevreye yönelik sorumluluklarından kaçınmanın sonucu olarak görülmüştür. Bu dönemde salgınla ilgili gelişen dini konuşmalar bu çerçevede seyreder. Sanat dünyasında ise salgın hastalıklar sanatın ön gördüğü perspektif doğrultusunda işlenmeye çalışılmıştır. Hemen hemen sanatın tüm şubelerinde salgın ya başlıca bir konu olarak ele alınmış ya da yapıtın içerisinde kendisinden söz edilmiştir. Fakat hem konu olarak işlenmesi hem söz edilmesi belli sınırlar dâhilinde kaldığı söylenebilir. Büyük bir ihtimalle salgın trajik bir konu olduğundan dolayı sanatçılar tarafından tercih edilmemiştir.

Salgın ile sanat arasında oluşan bu mesafeye rağmen yine de bazı sanatçılarca konu ele alınmıştır. Bu sanatçıların salgın konusuna eğilmeleri noktasında edebiyatın muhteva ve biçimsel anlamda önemli katkısı olmuştur. Çünkü “Edebiyat bize salgını anlattığında, belki de hiçbir söylemin yapamadığını yapıyor: Kolektif imge evrenimizin (imaginaire collectif) insanlığın ortak tarihiyle bağını görmemizi talep ediyor. İçinde yaşadığımız dünyada, toplumsal olanla bireysel olanın, birbirinden ne denli kopmuş olduğuna işaret ediyor.” (Öztokat

Kılıçeri, 2020) Edebiyatın içerisinde de roman sanatının bu anlamda öne çıktığı görülmektedir. Yapısından kaynaklı olarak türünün sahip olduğu içerik ve biçim olanakları, romana bu konuya eğilme fırsatı tanımaktadır. Bundan ötürü roman bu meselede diğer sanat türlerine göre daha avantajlı bir konumdadır. Bu sebepten salgın hastalıklar, konu olarak romanın repertuvarına dâhil olmuştur. Roman, konuyu işlemeye çalışırken sanatın ön gördüğü estetik ve perspektifi dikkate almıştır. Bu belirlemeler ışığında roman sanatı tarafından salgın konusu, ayrıntılı bir biçimde ele alınmaya çalışılmıştır. Bir nevi bu romanlarla salgın dönemine ayna tutulmuş, cereyan eden olaylar, kişilerin kendisi ve ilişkileri ile diğer öğeler işlenmiştir. Netice itibariyle salgın ve benzeri felaketlerin “anlatıldığı romanların ortak noktası, bir felaket çevresinde oluşan kolektif bilinci yansıtmaları ve bunu yaparken, bireyin yalnızlığı, çaresizliği, umut ve umutsuzluk arasında kalması gibi evrensel koşulları, roman kişilerinin tehdit karşısındaki savunmasızlığını bize göstermesidir.” (Öztoğat Kılıçeri, 2020)

Salgınla oluşan hassas, karamsar bir atmosferin içerisinde; insan ve hastalık ilişkisini, yaşamı, insanoğlunun yaşamla bağımlı anlatımlarından ötürü bu romanlarının her birinin edebiyat dünyasında müstesna bir yeri vardır. Söz edilmesi gereken romanlardan biri Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Hakka Sığındık* (1919) romanıdır. Diğerleri ise Albert Camus tarafından kaleme alınan ve “Kötülük sorunu ve acı çekme zorunluğu ile karşı karşıya olan insanlığın evrendeki genel durumu işle(yen)” *Veba* (1947) adlı yapıttır (Binyazar, 1967: 15). Farklı zamanlarda yazılmış bu iki romanın ortak noktası salgındır. Fakat hastalıkların türü farklılık göstermektedir. *Hakka Sığındık* romanında İspanyol nezlesinden söz edilir. Burada hastalık detaylı irdelenmesi de salgınla oluşan kaotik ortam, olumsuzluk, değişen insan davranışları, hastalığın etkisi, seyri ve buna karşı tutum üzerinde yoğunlaşılır. *Veba* romanında ise 1940’lı yıllarda bir kentte görülen veba hastalığı odağı alınır. Romanda hastalık metnin tümüne nüfuz etmiş şekilde anlatılır. Bu anlamda hastalık romanda bir unsur olmayıp romanın seyrine şekil veren bir konumdadır. Bir nevi romanın öznesi statüsündedir.

1. İspanyol Nezlesinden Vebaya: Salgın ve Kentin Esareti/Düşüşü

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın eserinde işlenen İspanyol nezlesi “20. yüzyılın en büyük felaketlerinden” biri olup “Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru” ilkin “1918 yılının ilkbaharında Amerika’nın Kansas City şehrinde ortaya çıkan ve İspanyol Gribi

olarak adlandırılan grip salgını(dır) (Yolun, 2010: 1). Savaşla birlikte yıkıcı etki bırakan bu salgında ölüm sayısı ve oranı dikkat çekicidir. ‘Ölü sayısının 50 milyon, dünya genelinde ölüm ortalamasının binde 2,5 ile 5 arasında olduğu bu salgından etkilenen Osmanlı Devleti’nde, imparatorluk sathında sağlıklı veriler olmasa da sadece payitaht İstanbul’da 6403 kişi hayatını kaybederken, ölüm ortalaması binde 5,6’dır.’ (Yolun, 2012: 1) Salgının bırakmış olduğu bu etki ve toplumdaki yansımalarının sonucu olarak hastalık Gürpınar’ın *Hakka Sığındık* romanında ele alınmıştır. Metnin ana gövdesinde çok da yer almayan salgın, üst metindeki olayların dizayn edicisi, alt metnin de iskeletini oluşturur.

Romanda İspanyol nezlesinden ilk bahsedildiği yer birinci bölümdür. Burada hastalığın etkisi üzerinde durulmaktadır. Yazarın deyimiyle ‘İstanbul, Hoşkadem taraflarında ortaya çıkan salgın, yangın gibi evden eve sirayet etmekte, her evde üç dört cana kıymaktadır.’ (Gürpınar, 1976: 5) Bu belirlemelerle salgının ciddi bir tehdit oluşturduğu gözlemlenmektedir. Özellikle ‘yangın, evden eve, her evde üç dört cana kıymakta’ ifadeleri bu tehdidi doğrulamaktadır. Hatta ölümler bunun bir tehditte ziyade felaket olduğuna işaret etmektedir. Durumun vahametinin anlaşılması için Hacı Ferhat Efendi’nin evinde aldığı önlemlere bakmak gerekir. İspanyol nezlesinin mahallede görülmesiyle tedirgin olan ve evinin dışarı ile ilişkisini kesmeye çalışarak, bir nevi evini karantinaya alan Hacı Ferhat Efendi, “Evinde sıhhi takayyüdata ihtimamı ziyadeleştirdi; misafir kabul etmiyor ve evdekileri hiçbir yere ziyarete göndermiyordu: bu kararını şiddetli bir emir suretinde ev halkına bildirdi.” (Gürpınar, 1976: 6) Mahalle ve Hacı Ferhat Efendi’nin evine dair bu anlatımlarda, salgın büyük bir korku ve endişeye sebep olmuştur. Bunu, salgının büyüklüğü, yol açtığı tahribatla ilişkilendirmek mümkündür. ‘Tedbir, dikkat, büyük etkisi olacaktır’ ifadeleri üzerinde değerlendirilen salgının ciddi boyutlarda olduğunu gösteren diğer bir bulgu, Hafız İshak Efendi’nin evinde gerçekleşen ölümlerdir. İlk Hacı İshak Efendi’nin ‘torunu 4 yaşındaki Hadiye, hemen peşinde yine İspanyol nezlesi teşhisi konulan gelini Sadiye, bunları takiben aynı hastalığa tutulan ve evin tek erkek çocuğu Enver hayatlarını kaybederler (Gürpınar, 2012: 24-25). Bu ibareler hastalığın, mahalle ve Hafız İshak Efendi’nin evinin özelinde, toplumu esarete almış bir biçimde tasvir edilmesine yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle tarihi bilgiler dikkate alındığında İstanbul’da var olan salgın tablosu, Hoşkadem Mahallesi üzerinden çizilmektedir. Bu tabloya diğer ölümler eklendiğinde mevcut durum kaotik bir hal alır. Romanda olayın anlatıldığı yıl içinde ölen doktorlar hakkında sarf

edilen “Bu sene İspanyoldan az hekim mi öldü?” sözü bu kaotik durumu açıklar (Gürpınar, 2012: 5). Oluşan bu kargaşa ortamında haraç almak isteyenlerin de insanları bu hastalıkla korkutmaları “Malum adrese beş yüzer lira göndermezseniz, kerimelerinizden Narin ile Nermin’in ve daha aileniz efradından diğerlerinin (toplam beş kişi) pek yakında İspanyol nezlesinden vefatlarına lâşek muntazır olunuz.” cümleleriyle belirtilir (Gürpınar, 2012: 29). Ailenin kısa zaman içerisinde bu parayı tedarik edip göndermesi salgının sebep olduğu korkuyu açıklar. Fakat Narin Hanım’ın aniden başlayan rahatsızlığı ve ölümünün İspanyol nezlesi ile ilintilendirilmesine dönük söylenen “Bütün mahalle İspanyol dehşetiyle titriyor. Mahalle bekçisi bile öğrenmiş... Bir kere soruyor. İspanyola mı? Lakin mahalleye haber çabuk yayılır. ‘Hacının büyük kızı İspanyola tutulmuş’” sözleri ve hemen gerçekleşen ölümü, salgınla şekillenmiş atmosferi ortaya koyar (Gürpınar, 2012: 63-64). Bu korku atmosferi başka ölümlerle katlanarak devam eder. Narin Hanım’ın ölümünü takiben hastalığın bulaştığı hizmetçilerden birinin ölümüyle “Konağın içini matemle beraber büyük bir korku alır.” (Gürpınar, 2012: 85). Gribin sebep olduğu diğer ölümler de göz önüne alındığında toplumda dikkat çekecek tarzda bir korkunun hâkim olduğu görülür. Babası ve annesi küçük yaşta ölen Mustafa’nın gribin ‘bir özelliği olan boğmaca’ (Temel, 2012: 5) öksürüğünden ölümü, cenazesi için gelen belediye görevlilerin getirdikleri tabutta iki çocuk cesedine salgın dönemlerindeki gibi kireçleme işlemi yapmaları, aynı işlemi Mustafa için gerçekleştirmeleri salgının sebep olduğu tedirginlik ve korkuya dair verilerdir (Gürpınar, 1976: 130-133). Salgının oluşturduğu korkuya yönelik diğer bir ifade Gazeteci Nüzhet Ulvi’nin hayatını kaybeden küçük Mustafa’nın ablaları Huriye ve Nuriye’yi sokaktan alıp eve götürdüğünde bilinçaltında geçenlerdir. Ortaya çıkan bu söylemler, salgının kişiyi ikilem ve şüphe içerisine bıraktığı görülür:

Onları harimime sokacaktım. Yaşça hemen onlara yakın nur gibi pâk masum iki evlâdım vardı. Ben haneme kolera, veba ve belki daha müthiş bir şey sokacaktım. Zihnime fenalık geldi sokak ortasında durdum. (....) – Haydi, çocuklar, nasibin sizi atmış olduğu kârize dönünüz. Pişman oldum. Sizi himaye edemeyeceğim. Diyemedim tekrar.

-Yürüyünüz....Emrini verdim. (Gürpınar, 1976: 119)

Bu belirlemeler ışığında İstanbul’a salgınla hâkim olmuş endişe ve korku atmosferi mevcuttur. Salgın, oluşturduğu korku ile insanların yaşamını denetleyerek, onların neyi yapıp yapmayacakları noktasında belirleyici olur. Sonuç itibarıyla romanda çizilen İstanbul tablosu kargaşa, karamsarlık ve umutsuzlukla özdeşleşir.

Salgından dolayı İstanbul'daki bu esaret görünümünün bir benzeri hatta daha fazlası Albert Camus'un 1947 yılında yayımladığı *Veba* romanında geçmektedir. Gürpınar'ın romanında tesadüfe dayanan, zorlama, acele ile yazılmış izlenimi veren olaylar zinciri Camus'un yapıtında belli bir mantık silsilesine ve sebep-sonuç ilişkisine yaslanan, mecrasında cereyan eden bir biçimde gerçekleşir. *Hakka Sığındık*'ta bu durum kentin kimliğini, tasvirini ve insani durumu yer yer öteleyen; karmaşayı ve rastlantıyı önceleyen bir anlatım yol açarken, *Veba*'da kentin de insanın da tüm fonksiyonlarıyla görünür kılındığı sahneler olarak belirir. Diğer bir ifadeyle ilk romanda kalıplaşmış olay ve söylemlerle dizayn edilen olaylar, diğer romanda insan ve hastalık ilişkisi bağlamının ön gördüğü tedrici bir tarzda gelişir. Nitekim kente dair izlenimler, olayların oluş biçimi ve kentin esareti ile kente hâkim hava bunun göstergesidir. Çünkü aşağıda da görüleceği gibi insan ve hastalık münasebetiyle gündelik, bireysel ve toplumsal yaşamın birbirini izleyen bir değişime uğrayarak, ablukaya alındığı bir süreç mevcuttur. Bu anlamda romana konu olan Cezayir'in Oran kenti, veba ile aşamalı bir biçimde fizyolojik ve manevi bir esareten, zamanla rutinleşen bir sarmala esir olma durumu", yaşamın kuşatılmışlığı ve sürgün olma yeri ile ön plana çıkmaktadır (Sarıbaş, 2020: 1933). Romanın genel havasına nüfuz eden ve her olayda giderek tonunu artıran esaret hali, aslında birçok yönüyle tezahür etmektedir. Salt abluka veya kuşatılmışlıkla ilişkilendirmemek gerekir. "Esaret duygusu dünya çapında hem geçmişte" olan "hem gelecekte olabilecek yıkımları temsil etmekte ve bunun sonucunda da tüm bu olanlar karşısında insanların hayatta kalmak için zor seçimler yapması gerektiği(ni)" sembolize etmektedir (Kaya ve Demiral, 2011: 380).

İlk cümlesi "Bu hikâyeye konu olan garip olaylar 194... da Oran'da geçti." olan romanda, garip olarak işaret edilen olay veba salgınıdır (Camus, 1967: 5). Vebanın kentte neden olduğu yıkımlara geçmeden kentin 'hiçbir kuşkuyla yer bırakmadan modern olduğu' vurgulanır (Camus, 1967: 7). Bu modernlik vurgusu kentin çağcıl kimliğini, sahip olduğu yaşam deneyimini, modern çağın sunduğu olanakları kullanma kabiliyetini kodlar. Bu, bir nevi modern çağın büyük felaketler karşısında sınanmasını sembolize etmektedir. Bundan ötürü yukarıda ifade edildiği üzere öncelikle kentin mevcut kimliği odağa alınır. Böylelikle övülen ve modern olduğuna inanılan kent, veba döneminde bunlarla anılmak yerine salgın, karantina ve sürgünle özdeşleştirilir. Çünkü bulgular buna doğru gelişen bir sürecin ilk adımını oluşturur. Vebanın ortaya çıkışındaki olaylar ve olayların seyri bu çerçevede tezahür eder. Hastalığın ilk belirtileri fare

ölümleridir. Fare ölümleriyle ilk karşılaşılan yer, Doktor Bernard Rieux'un kabinesinin bulunduğu binadır. 'Kabinesinden çıkarken merdiven sahanlıkta ayağı bir fare leşine çarpan Doktor, aynı akşam katında koridorun gerisinde tüyleri ıslanmış, sendeleyeyen, incecik bir çığlık atarak devrilen ve sonrasında ağzından kanlar sıçratarak yuvarlanan bir fare görür.' (Camus, 1967: 10) 16 Nisanda görülen bu iki olayı 17 Nisan günü "saat sekizde kapıcı(nın), Doktor Bernard Rieux'u'u durdurarak soğuk şakadan hoşlanan kimselerin sofanın ortasına üç fare leşi bırak(tıklarını)" söylediği olay takip eder (Camus, 1967: 11). Bunlardan sonra farelerle ilgili benzer anlatılara rastlanır. Bunların içerisinde dikkat çeken Doktor Bernard Rieux'un evinden çıkarken binanın merdivenlerinde Jean Tarrou'nun ayakları dibinde can çekişen fare olayı ve buna dair diyalogdur. Doktor, olayı can sıkıcı görürken Tarrou ise şimdiye dek böyle bir olay ile karşılaşmadığından ilginç bulur (Camus,1967: 16). Meselenin ciddiyetinden uzak, olayı sıradanlaştıran Tarrou'nun bu tutumunu, insanoğlunun olabilecek/gerçekleşecek felaketlerin gerçek yüzünü bilmek istemeyişinin bir sonucu olarak okuma gerekir. Çünkü insan, mevcut standartlaşmış ve doğrusal bir çizgide devam eden yaşamının sekteye uğramasını arzu etmez. Başka bir deyişle gerçeklikten kaçış olan bu durum; bir bakıma geçmişte benzer olayların oluşturduğu korku ve bundan etkilenecek gelecek kaygısının önüne geçerek, insana yaşamının sorunsuz ve buna devam ettirme düşüncesini telkin eder.

Fakat farelerle ilgili olayların tekerrürü roman kahramanlarını içinde yaşadıkları dünyadan çıkararak, veba ile karşılaştırır. Veba hakkındaki belirlemeler, onun daha çok salgın boyutuyla alakalı tahminlerdir. Doktor Rieux'un kapıcı Michel'i muayene etme sırasında bulduğu bulgulara; Cizvit papazı Paneloux'un getirdiği "salgın bir hastalık olmalı" yorumu hastalık hakkındaki ilk tespitlerdir (Camus, 1967: 21). Dikkat edilirse olasılık üzerine temellendirilen bu ifadelerde hastalığın salgın olabileceği belirtilirken, türü hakkında bir tespit mevcut değildir. Fakat Doktor Rieux ile Doktor Castel arasında geçen diyalog, bu konuda deneyim sahibi Doktor Castel'in söylemleri bunun veba olma ihtimalinin yüksek olduğuna işaret eder (Camus, 1976: 21). Hastalığa dair gözlemler, yapılan tetkikler ve gerçekleştirilen toplantılar neticesinde hastalık veba olarak onaylanır (Camus, 1976: 60). Kentin bürokrasisi tarafından hastalığın veba olarak tanımlanmasıyla başka bir sayfaya geçilir. Salgına karşı önlemler birbirini izler. Alınan tedbirler kapsamında 'lağımlara zehirli gazların sıkılmasıyla farelerin öldürülmesi, içme suyuna dikkat etmek, temizliğe itina göstermek, hasta olanların tecrit edilmesi, dezenfekte

işlemleri' yapılır (Camus, 1967: 61-62). Önlemlerin yetersizliğinden ve parçalı bir mücadelenin başarılı olmayacağından hareketle başkentten, kente gönderilen telgraftaki "Veba salgınına ilan edin. Şehri kapatın." önerisi doğrultusunda kentin giriş ve çıkışları kapatılır (Camus, 1967:74). Kentin karantinaya alınmasıyla farklı bir süreç yaşanır. Korku, tedirginlik, umutsuzluk ve ölümün hâkim olduğu bir esaret durumu söz konusudur. 'Hastalığın 6 ay veya bir yıl süreceğine dair düşünce, cesaret, azim ve sabırlarını yıkararak, içinde buldukları çukurdan/esaretten kurtulmalarının mümkün olmadığını' hissettirir (Camus, 1967: 81). Kentin çaresizliğini açıklayan ifadelerde kent, salgınla birliktelik bir yaşam yeri olmaktan çıkarak kişiyi kuşatan, kurtuluşuna izin vermeyen bir yere dönüşür. Artık kent bir ölüm yeri olarak zihinde yer alır. Özellikle kentin benzetildiği çukur kelimesine bu anlam yüklenmiştir. Çünkü buradaki çukur, dışarı ile ilişkisi kesik, yaşam belirtilerin ilkin sönük fakat giderek kaybolacağı bir imge ile donatılmıştır. Nitekim kente dair sonraki anlatımlarda bu imge ile karşılaşılır. Kent ile deniz ilişkisinin kesilmesi bunu örneklemektedir. 200 bin insanın yaşadığı şehirde denize girmek yasaklanmakla artık "denizin ver(eceği) zevkler" olmayacağı gibi 'Ağustos ayında veba her şeye hâkim olduğundan ötürü insanların kişisel alın yazılarının yerine, ayrılık ve sürgünün olduğu bir ortak hikâye bulunur.' (Camus, 1967: 128, 191) Bu sahneler kentte daha derin boşlukların oluşmasına neden olur.

Kentte artık cansız, yaşam dinamikleri kaybolmuş ve soyut bir atmosfer mevcuttur. Buna dair ifadelerden biri gazeteci Rambert'in anlatıldığı tablodur. Caddede geçen insanların yüzündeki hüznü ifadelerden başını çeviren Rambert, "karşık mağazaların tabelalarını, artık müşterilere sunulmasına imkân olmayan meze ilanlarını yüzüncü defa okuduktan sonra kalkıyor ve şehrin sapsarı sokaklarında avare avare dolaşmaya koyuluyordu." (Camus, 1967: 123) Anlatımda hastalıkla kentin değişen yüzü tasvir edilirken, salgının egemen olduğu bir dille karşılaşılır. 'Artık müşterilerine sunulmasına imkân olmayan meze ilanları, yüzüncü defa, sapsarı sokaklar, avare avare' gibi birbirini bütünleyen dil birlikleriyle karamsar, beklentiden uzak, yaşam dinamikleri sönük bir atmosfer betimlenmektedir. Özellikle bu anlatımın temelini oluşturan 'sapsarı sokaklar' dikkat çekmektedir. Canlılık ve hareketten yoksun bu ifadenin yüklendiği anlam evreni, "Bu sessizlik, bu hareketlerin ve renklerin ölüşü, vebanın olduğu kadar, yazın da eseri olabilirdi." cümlesinde mündemiçtir (Camus,1967: 162). Mevcut durumun yazdan da kaynaklı olabileceğinden söz edilirken, bu muallâkta bırakılır ve böylelikle nedenin veba olduğu kesinlik kazanır. Sonraki bölümlerde kent,

çevreyle ilişkisi kopuk, kuşatılmış ve bomboş bir mekân olarak anlatımı “Tozla bembeyaz kesilmiş, deniz kokularıyla dolup taşan, rüzgârın uğultusuyla çınlayan bu bomboş şehir, mutsuz bir ada gibi hıçkırıyordu.” sözüyle gerçekleştirilir (Camus, 1967: 192). Karantina boyunca kentteki egemenliğine tanık olunan vebanın etkisi Noel bayramında daha dikkat çeker. “Bir İncil bayramı olacağı yerde” özellikleriyle “geçmiş noelleri hatırlatmayan, daha çok cehennem bayramı sayıl(an)” bu Noel için “Işıktan yoksun, içleri bomboş dükkânlar, vitrindeki suni çikolatalar veya boş kutular, asık yüzlü insanlarla dolu tramvaylar...” ifadeleri kullanılır (Camus, 1967: 300). Dikkat edilirse kentin tüm unsurlarında yaşamın devingen ve sürekliliğinin kaybolduğu gözlemlenmektedir. ‘Yoksun, bomboş, suni, boş, asık yüzlü’ sıfatlarla belirtilen bu anlatım ile nesne ve varlıkların ilişkisiz ve soyut hali resmedilerek kentin görünümü açığa çıkartılır. Netice itibarıyla “vebanın yayıldığı her yer topluma ait olmaktan çıka(arak)” insansızlaşmıştır (Özer, 2017).

2. Endişe, Korku, Ölüm ve Mücadele

İki metinde salgın döneminin insanı, tüm cepheleriyle ele alınır. Korkuları, endişeleri, ölümü/ölüm karşısındaki tavrı ve bunlara karşı mücadelesi ile komplike bir insan tipolojisine odaklanılır. İki romanda ortak olan bu yaklaşım, *Hakka Sığındık*’ta genel çizgiler taşırken, *Veba*’da ayrıntılı bir biçimde ele alınır.

Hakka Sığındık romanında İstanbul’u esaret alan; korku, tedirginlik ve endişeye yol açan salgına dair ilk ifadeler önceki bölümde belirtildiği gibi romanın giriş kısmında rastlanır. ‘Yangın ve ölüm’ gibi sözcüklerle çizilen bu sahnelere sağlıklı ilgili öneri ve ihtarların “zıddına hareketten ileri gelme elim vakalar birbirini veylediyor, cahil kafalar hep bildiğine gidiyordu.” ifadeleriyle devam edilir (Gürpınar, 1976: 5). ‘Elim vakalar ve birbirini veylediyor’ sözleriyle toplumun geneline yayıldığı izlenimi veren hastalığın, yakın planda anlatımı için iki ev seçilir. Dar gelirlilerden oluşan mahallede, seçilen ve Hacı Ferhat Efendi ile Hafız İshak Efendi’ye ait bu evler zenginlik ve yaşam tarzı bakımından farklılık içerir. Yazar, bir nevi toplumdaki eşitsizliği eşitlemek ve toplumun bunlara karşı öfkesine cevap vermek için odağa aldığı bu iki evdeki salgınla görülmeye başlayan korkuya eğilir.

Bir önceki bölümde değinilen bu korkuyu en çok hissedenden biri Hacı Ferhat Efendi’dir. ‘Yaşı altmış geçen hayata muhabbeti ziyadeleşen Hacı Ferhat Efendi’, tanık olduğu olaylar onu ölüm konusunda daha hassas biri yapmıştır (Gürpınar, 1976: 6). Benzer bir durum Hafız İshak Efendi için de geçerlidir. Hacı Ferhat

Efendi gibi ölüm ve diğer kayıpların onda oluşturduğu korku, başkaları için kazanç elde etme sürecine dönüşür. Bu korku ortamından faydalanmak isteyenler, iki arkadaşı salgınla korkutarak para isterler. Talep edilenin yerine getirilmesi için ortak paydada buluşan iki arkadaşın korkuyla biçimlenmiş ruh hali “İki vehham ihtiyarın, korkudan her kelimesinde batını manalar aramaya koyuldukları” ibareleriyle anlatılır (Gürpınar, 1976: 29). Hatta Hacı Ferhat Efendi ile ilgili olarak damadı Methi tarafından söylenen “İhtiyar adamın İspanyol nezlesinden ödü kopuyor. Bu hastalığa tutulmamak için ne istenirse kemali saffetle veriyor.” sözü korkunun boyutunu gösterir (Gürpınar, 1976: 63). Hafız İshak Efendi’nin evinde gerçekleşen ölüm olaylarının Hacı Ferhat Efendi’nin evinde gerçekleşenlerin izlemesi sözü edilen iki ev ve mahallede endişe ve korkuya neden olur. Evin atmosferi “Hane halkı müthiş bir endişeye düş(üp), herkes yavaş yavaş kendi canının kaygusuyla şaşırır(ken)” cümleleriyle belirtilirken, mahalleli tarafından ise olanlar kıyametle ilişkilendirilir. Mübalağanın ön plana çıktığı bu ifadelerde akılla izahı olmayan hayal ve hurafe karışımı bir anlatım söz konusudur:

Mahalleye türlü türlü dedikodu yayıldı. Kimi ölüm deccalı çıkmış diyor, kimi Eyüp’teki niyet kuyusunun suyu kurduğunu söylüyor, kimi Elekli dedenin elekleri tersine döndüğünü haber veriyor, kimi Zindan kapısındaki Baba Cafer türbesine güneş doğduğunu, kimi Otlakçılarda bir katırın üç başlı bir garibe doğurduğunu ve kız oğlan kızların bilâ izdivaç gebe kaldıklarını iddia ediyordu. Bunlar hep kıyamet ve haşr ü neşir âlâmetleriydi. (Gürpınar, 1976: 85)

Salgının yol açtığı ölüm korkusu, halkın muhayyilesindeki yerleşik anlatıların ters yüz olmasına neden olur. Diğer bir ifadeyle ölümlerin yol açtığı korku; halkın belleğinde güç, iktidar ve olağanüstü unsurlarla örülmüş anlatı kahramanlarını harekete geçirir. Bilinçteki bu algı değişimi, yayılmakta olan ölümlerin bilincin muhakeme gücünü ortadan kaldırmasından kaynaklanmaktadır. Korkunun mahalledeki bu yansımasının ve sarmala dönüşmesinin diğer nedeni varsıl iki evde salgına karşı yapılan tedavilerden sonuç alınmamasıdır. Modern tedavi yöntemlerinden uzak olan halkın düşünce dünyasında zenginin tedavi edilmeyişi, onların yaşamla bağı zayıflatan bir korku üretir. Böylelikle salgınla vuku bulan her ölüm, korkunun daha büyüyüp yayılmasının nedenidir. Hatta ölümlerin haraçla ilişkisini öğrenen toplumda infial oluşur. Çınar’da Virancami civarında çıkan bir evliyanın ortalığı haraca bağlayarak para göndermeyi İspanyol hastalığıyla çarpıp öldürdüğünü söyleyen halk, “türlü vergiler, cebri ianeler”le kendilerini “bu hale getiren dirilerin şerlerinden nerelere

kaçacağıımızı bilmezken bir de şimdi başımızda haraççı ölümler mi çıktı.” sözlerini dile getirir (Gürpınar, 1976: 86). Görüldüğü üzere İspanyol grip salgını, ciddi bir etki bırakarak, korku ve kaygıya sebep olmuştur. Toplumun davranış ve söylemleri bu ortama göre şekillendiğinden ötürü, insanların zayıf noktaları kullanılarak bundan faydalananlar da ortaya çıkmıştır.

Romanda salgının sebep olduğu olumsuzluklara karşı alınan önlemler de söz konusudur. Bunlar salgından korunmak için alınması gereken tedbirlerdir. “Hastalık zehir eden evler ile imkân derecesinde ihtilattan sakınılması hususunda(ki)” tavsiyeler ilk karşılaşılan tedbirlerdir (Gürpınar, 1976: 5). Fakat sözü edilen önlemlerin halk tarafından dikkate alınmadığı “‘A! Dostluk bugünde belli olur’ nakaratıyla hastanın hizmetinde bulunuyorlar, bardağından içiyorlar, arttığını yiyorlar, koynuna girecek gibi yatağına sokuluyorlar.” sözleriyle dile getirilir (Gürpınar, 1976: 5). Tedbirleri yok sayan bu yaklaşıma karşın Hacı Ferhat Efendi’nin evinde ‘sağlık koşullarına riayet, ziyarette bulunmama’ gibi tedbirler göze çarpar (Gürpınar, 1976: 5). Bu tedbirler, genel olmaktan çok bireyseldir. Tedavi süreci söz konusu olduğunda ise genel ibareler kullanılır. Hadiye ve annesi Sadiye’nin tedavisiyle ilgili “Tabip, ilaç, tedavi derken (...) validesi Sadiye hastalanır; sürü ile tabip celp olunur. Doktorların beşi gelir: dördü gider.” sözler bu anlamda dikkat çeker (Gürpınar, 1976: 24). Benzer ibareler Narin’in hastalığı için de söz konusudur. “Narin Hanım, edilen pek dikkatli müdavat-ı tıbbiye ve verilen tüsülere rağmen hastalığının üçüncü günü vefat eder.” (Gürpınar, 1976: 85) Tedavi konusunda ortaya çıkan diğer bir husus zengin ve fakir arasındaki farktır. Zengin kesimin tedavisi doktor gözetiminde gerçekleşirken yoksul kesim ise aktarlara başvurmakla yetinir. Küçük Mustafa’nın hastalığı ile ilgili “Ateş yaktık. Sıdika Nine gitti, aktardan ilaç aldı. Aldığı otları teneke maşrabasının içinde kaynattı. Onu sıcak sıcak Mustafacığa zorla içirdik.” ifadelerini bu çerçevede değerlendirmek gerekir (Gürpınar, 1976: 130-131) Görüldüğü üzere hastalığın tedavi sürecine dönük ayrıntılı ve tatmin edici verilerden söz edilmez. Bu aslında toplumun salgını nasıl algıladığıyla ilişkilidir. Hastalığa karşı kayıtsızlık, geçiştirme, doktorların söylediklerini dikkate almama, hastalığı zihnindeki düşünceye göre tanımlama, ona göre tedavi etme toplumda öne çıkan özelliklerdir.

Hakka Sığındık romanın aksine yazıldığı dönem ve kentte herhangi bir salgın olmayan, tamamen kurgusal bir metin olan *Veba* romanında, salgın karşısında insan korkusuyla, acziyetiyle ve mücadelesiyle resmedilir. Başka bir ifadeyle romanda “felaket ve

salgın karşısında farklı insanlık hallerine büyüteç ile yaklaş(ılmıştır)” (Tinir, 2020). Romanda veba salgınında ilkin görülen şaşkınlığın sonradan paniğe neden olduğu kapıcının ölümüyle ortaya çıkmaktadır. Bu değişim, “Şaşırtıcı belirtilerle dolu bir dönemin sonu ve daha çetin bir dönemin başlangıcı” ve “ilk zamanlardaki şaşkınlık yavaş yavaş paniğe döndü.” cümleleriyle ifade edilir (Camus, 1967: 28). Giderek etkisini gösteren bu durum, kişilerde ciddi bir kaygıya yol açmaktadır. Bu durumu tanımlamak gerekirse ‘anlatım ilerledikçe ilkin ürkütücü bir normallik şeklinde beliren tablo, sonra sırasıyla gerilime, korkuya ve sokağa nüfuz eden bir paniğe’ dönüşür (Botton, 2020). Bu bağlamda Salgının kentte yapabileceklerini ön gören ve “gelecek karşısında endişe dediğimiz bir iç bulantısını duymaya başlayan” Doktor Rieux’un salgınla ilgili ulaştığı tarihi veriler bu durumu daha da derinleştirir (Camus, 1967: 45). Hatta yaşanan bu olaylar “kuşların kaçıp gittikleri vebaya uğramış Atina, sessiz sessiz can çekişenlerle dolu Çin şehirleri, paramparça cesetleri çukurlara yığan Marsilya, İstanbul hastanesinin katı toprağa serilmiş, rutubetli ve çürümüş yatakları, kancalarla çekilen hastalar” cümleleriyle anlatılarak olayın vahameti romanın atmosferine yansıtılmaktadır (Camus, 1967: 47). Kimi zaman Doktor, tarihteki bu salgınlara ait sahneleri zihninde canlandırarak, korku ve endişenin insanda sebep olduğu ruh halini ve değişimi betimler. Lucrece’nin eserinde sözü edilen salgın döneminde ‘Atinalılar, deniz kenarında yaktıkları ateşe ceset taşımakta, ölen yakınlarını ateşe yerleştirmek için meşalelerle birbirine girmekte ve cesetleri bir yana bırakarak kanlı boğuşmaya atılırlar’ (Camus, 1967: 48). Korkunun hâkim olduğu bu tabloda insan, sonradan edindiği kimliklerden sıyrılmış, içgüdüleriyle hareket eden çıplak bir vaziyette çizilmiştir. Aslında bu trajik sahneler, paradoksal bir biçimde Doktor Rieux’teki mücadelecilik kişiliği ve azmi perçinleştirir. Çünkü veba kimi zaman onda insan olmanın verdiği duyarlılıkla ‘bulantı’ yaşamasına sebep olmaktadır (Camus, 1967: 67). Aslında bu bulantı, Doktorun ölüme karşı direngenliğini ve yaşamı incelemesini sembolize etmektedir. Açıklamak gerekirse sözü edilen durum, “yaşama anlam ve ivme kazandıran ölümü(n) varoluşsal bir olay olarak analiz ed(ilmesinden)” kaynaklanmaktadır (Türkyılmaz, 2003:110).

Hastalığın oluşturduğu korku, kentin geneline yayılarak özellikle hastalarda derin etkiler bırakır. Doktor Rieux, daha önceleri kendisine yardımcı olan hastalarını, salgınla birlikte “şaşıklık içerisinde, kendilerini hastalıklarına kaptırmış, içlerine çekilmiş güvensiz bir halde” görür (Camus, 1967: 70). Kimi zaman hastaları, kendi pozisyonlarını ölüme terk edilmek, yaşamın dışında tutulmak olarak görürler. “En kötüsü unutulmuş olmaları ve bunu kendilerinin

de bilmeleriydi. Bütün tanıdıkları, onları unutmışlardı.” (Camus, 1967: 275) Doğrusu bu unutma, insanın bireysel olarak her koşulda kendini daha öncelikli görmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu, felaketler karşısında, kişinin kendini koruma içgüdüğü ve olayları sıradanlaştırmasını bir sonucudur.

Hastaları tasvir eden bu ifadeler diğer insanlar için de geçerlidir. Bu bağlamda kentte yaşayanlarda görülebilir bir endişe söz konusudur. Çünkü onlar ‘kişisel endişelerinden dolayı hastalığı kabullenmeyerek, onu alışkanlıklarını bozan ve çıkarlarına dokunan bir şekilde algıladılar.’ (Camus, 1967: 87) Bu endişe romanın ilerleyen bölümlerinde ‘bütün şehri kaplayan, yaygın ve derin bir korkuya’ dönüşür (Camus, 1967: 113). Benzer bir korkuya ‘pire taşıdıkları için kedi ve köpekleri öldüren görevlilerin silahından çıkan seslerin şehri hep tetikte yaşamak zorunda bırakmasında’ rastlanır (Camus, 1967: 127). Toplumda baskın bu korku kimi zaman kişileri, başka eylemlere yöneltir. Kentteki bu atmosfer karşısında korku içinde olanlar ‘kaçış planları hazırlayarak illegal yollara’ başvurmak isterler (Camus, 1967: 119). Mevcut korku, tedirginlik ve endişe bir süreden sonra insanların duyarlılıklarını kaybetmelerine yol açar. Bu dönemde ‘kalplerin katılmasından ötürü hasta iniltileri, insanların tabii konuşmalarıymış gibi görülüyor, yaşama bu şekilde devam ediliyordu.’ (Camus, 1967: 126). Duyarlılıkla beraber insanlar arasında duygusal kopuş da meydana gelir. Çünkü bu “süreç içinde insanlar(da) korkudan” ve diğer sebeplerden ötürü “sadece fiziksel değil duygusal bir uzaklaşma” gerçekleşir (Baltaş, 2020). Kimi zaman duyguların yok olması şeklinde betimlenen bu durumun umutsuzlukla iç içe geçtiği “Artık içimizde büyük duygular yok olmuştu. (...) “asıl felaket de buydu, insanın umutsuzluğa alışması umutsuzluktan da beterdi.” sözleriyle belirtilir (Camus, 1967: 207). Salgın döneminde görülen bu olumsuzluklar, hastalığın etkisini yitirmeye başlamasından sonra da gözlemlenir. Bu durum “insanların her birinde hayatlarını yapan şeylerden ayrılmış olmanın ıstırabını belli eden bir hal vardı.” cümlesiyle anlatılır (Camus, 1967: 275).

İnsanların üzerine çöken korku, endişe ve diğer olumsuzluklara karşı dikkat çeken bir mücadele yürütülür. Bu mücadelenin temelinde ‘ölüme giderek her gün daha çok yaklaşan insanların içinde bulunduğu trajik durumdan ve bu felaketten kurtulma’ bulunur (Öztin Passerat, 2020). Duyarlılık, yardımlaşma, dayanışma gibi insan özünün temelini oluşturan bu mücadelenin her safhasında büyük bir çaba göze çarpar. Bu anlamda sözü edilecek çalışma gayreti; “Doktor, da sabırsızlık içindeydi. İşi oluruna bırakmamalıydı.” ifadeleriyle belirtilir (Camus, 1967:46). Özellikle

doktorun anlatımında kullanılan ibareler, ondaki azim ve gayretin dışavurumudur. Doğrusu doktora dair bu tanımlamalar aslında onun ‘bireysel yaşantısının ana merkezini oluşturan insanlık algısı, insan içinlik ülküsü, insanın mutluluğu arayışı, kişi merkeziliği’ ile doğrudan alakalıdır (Yılmaz-Alkan, 2018: 393). Doktorun vebaya karşı süreklilik arz eden bu mücadelesi, eserin eleştirmenler tarafından ‘umudun ve inancın romanı’ olarak isimlendirilmesini sağlar (Coşar, 2020). Sonuç itibariyle doktor karakteri üzerinden, insanoğlunun büyük felaketler karşısında insani özden hareketle ciddi bir mücadele yürütebileceği sembolize edilmiştir. Bunun aslında bir model olabileceğinin altı çizilmiştir. Çünkü “Dr. Rieux, şehre yayılan veba salgınında, oradaki insanları iyileştirebilmek için, insanlar arasında bir dayanışma sağlayarak, salgına karşı mücadele etm(ekle)” insanın gücünü, “evrensel ahlak anlayışını” (Öner, ? : 59) ve “beklenmedik bir zamanda herkesin içinde bulunabileceği bir durum(u)” anlatır (Öztoğat Kılıçeri, 2020).

Gerçekleşen ilk ölümlerden sonra bu çaba “Yapılacak şey, bilinmesi gereken şeyi tam bir açıklıkla bilmek, tanımak, yararsız gölgeleri silkip atmak, gerekli tedbirleri almaktır.” cümleleriyle aktarılır (Camus, 1967: 48). Sözü edilen bu çalışma gayretine, ‘tedbirleri almak’ sözüyle devam edileceği vurgulanır. Nitekim Doktor Rieux’un bahsettiği çalışma azmi, atölyedeki mekanik bir testerenin sesiyle şekillenir. Bu ses ile irkilen Doktor, “sahi olan buydu (...) Durdurulamayacak olan şey, bu çalışmaydı. Önemli olan, her kişinin işini hakkıyla yapmasıydı.” sözlerini sarf ederek, çalışmanın gerekliliğinin altını çizer (Camus, 1967: 49). Bu düşünce, sonraki dönemlerde yürütülecek çalışmalarla bütünleşerek salgına karşın önemli bir reaksiyon oluşturur. Bu çerçevede ilkin bir toplantı gerçekleştirilir. Valinin katıldığı bu toplantıda, Castel tarafından hastalığın veba olduğu ve en sert tedbirlerin alınması gerektiği belirtilirken, olayın ilerleyen sürecinde valilikçe, ‘hastaların tecridi, dezenfekte çalışmaları, okulların geçici hastane olarak kullanımı gibi tedbirler alınır.’ (Camus, 1967: 61-62). Tedbirlerin salgın sürecinde yetersizliğinden dolayı daha kapsayıcı önlemlere başvurulur. Öncelikle karantina ilan edilir, bu süreçle beraber telefon kabinlerinde oluşan yığılmalardan dolayı kabinlerdeki telefon görüşmelerine de son verilir (Camus, 1967: 74-77). Bu sert önlemlere rağmen salgının önü alınamaz. Bunun farkında olan roman kahramanları, Doktor Rieux’un gayret, çalışma disiplini ve fedakârlığından etkilenerek Tarrou’nun önerisiyle Gönüllü Sağlık Örgütü kurarlar. Rieux, Grand, Tarrou gibi kişilerin dâhil olduğu bu kuruluşun amacı “Ne şekilde olursa olsun savaşmak ve diz

çökmemek. Bütün sorun mümkün olduğu kadar çok insanı ölümden kurtarmak, onların bu sonsuz ayrılığı tanımalarına engel olmaktı.” sözleriyle açıklanır (Camus, 1967: 150-153). Bu çalışma ile örnek teşkil eden bu kişiler, romanda güçlü bir şekilde umudu temsil ederler. Diğer bir ifadeyle “yüksek ruhlu kahramanlar” olarak tanımlanan bu kişilerin gösterdiği dayanışma örneği, başta yetkililer olmak üzere, herkese güç ve umut kaynağı olur.” (Boyacıoğlu, 2012: 29) Özellikle Doktor’un burada ayırt edici bir konumu söz konusudur. Çünkü bunların içerisinde görüldüğü gibi vebaya karşı bu mücadelede Doktor Rieux, önemli bir rol üstlenir. Onun yaklaşımı, hastalarla ilişkisi ve duyarlılığı bir nevi bağlayıcıdır. Doktor tarafından Oran kenti için söylenen “birlikte sevmek ve birlikte ölmek gerek, başka çıkar yol yoktur.” sözü ile “hastalığın duracağını ümit etmeleri gerektiğini” söylemesi onu merkezi bir konuma taşır (Camus, 1967: 159,167). Böylece Doktor Rieux, hastalığa karşı mücadelede çalışmayı, fedakârlığı, insani duyarlılığı sembolize eden bir figürdür. Bu çerçevede Rieux başta olmak üzere çevresindekilerde mücadeleden vazgeçmek, geri adım atmak, çalışmayı zayıflatmak söz konusu olmaz. Salgının ilerleyen dönemlerinde araçlarda eksik olmasına rağmen mücadele Doktor Rieux tarafından aynı biçimde sürdürülürken Tarrouda “veba salgının herkesin ortak derdi olduğunu ve her insanın üzerine düşen ödevi yapması gerektiğini söyle(yerek)” sorumluluk kavramına vurgu yapar (Camus, 1967: 172-182).

Vebaya karşı önlemlerde kimi zaman sert tedbirlere başvurulmuştur. Salgınla birlikte mevcut kargaşadan kaynaklı gerçekleşen yağma ve diğer olumsuzluklara karşı kentte sıkıyönetim ilan edilir (Camus,1967: 196). Bunun dışında ‘etrafta güven tesis ettiği için maske kullanımı, Castel’in serum denemeleri, bütün resmi binaların tecrit yeri haline getirilmesi’ gibi önlemler de alınmaya çalışılmıştır (Camus, 1967: 235-242). Gönüllüler cephesine bakıldığında ise yürütülen çalışmalarda dayanışma ve mücadele isteği dikkat çekmektedir. Gönüllülerin üstlendiği bu görev onlara katılımı ciddi bir şekilde etkiler. ‘Gazeteci Rambert, Papaz Paneloux ve Yargıç Othon’un çalışmalara katılım isteği’ buna örnek olarak verilebilir (Camus, 1967: 190, 249, 299). Doktor Rieux ve dostlarının yürüttüğü çalışmalar, gönüllü sağlık örgütü üyelerinden ‘Papaz Paneloux, Doktor Richard, Yargıç Othon ve Tarrou’nun’ ölümleriyle sekteye uğramaz (Camus, 1967: 267-270).

Tüm olumsuzluklara, salgının uzun bir süre boyunca sürdürdüğü psikolojik baskıya, gerçekleşen trajik ölümlere rağmen veba kontrol altına alınır. 25 Ocak’tan itibaren başlayan normalleşme, bir şubat günü kentte karantinanın son bulmasıyla sonuçlanmış ve bu

durum “korku ile birlikte veba da bitmişti.” sözüyle belirtilir (Camus, 1967: 310). Karantinanın son bulmasıyla ‘gündelik yaşama hapsedilmekten kurtulan’ kentin betimlenmesine dair ifadelerde yaşamın canlılığı, insanların yaşama bağlılığı dikkat çeker (Özer, 2020):

Şehrin bütün çanları öğleden akşama kadar çalıp durdu. Kiliselerde şükran duaları tertip edilmişti. Aynı zamanda eğlence yerleri ağzına kadar doluydu. Tezgâhların önünde biriken kalabalık arasında, hepsi de aynı derecede heyecanlı insanlar birbiriyle itişiyordu. Herkes bağrışıyor, gülüşüyordu. Geçen aylar boyunca biriktirip ruhlarını bekçi olarak önünde diktikleri yaşama sevgisini, bugün, sanki ölümden kurtardıkları bir günmüş gibi harcıyorlardı. (Camus, 342).

Kentin bu aşamaya gelmesinde birçok faktörden söz edilebilir. Her birinin ayrı bir özelliği dikkat çeken bu etmenlerin içerisinde Doktor Rieux’un konumu dikkat çekicidir. Çünkü o, ‘veba mikrobunun verdiği acı ile kıvrılarak ölen insan(ların) çektiği büyük acı(ya)’ diğer bir deyişle “kötülük eksenli olarak anlatılan sorun(a)” tanıklık yapmış ve böylelikle söylem ve eylemleriyle ölüme karşı mücadeleyi ön safta göğüslemiştir (Yılmaz ve Alkan, 2018: 399). Nitekim duyarlı oluşu, sorumluluk yüklenmesi, çalışma ahlakı, insana yaklaşımı, iradesi, sabrı ve dirayeti; özetle ‘çevreyi ve insancıl özneliği kucaklayışı’ (Sartre, 2017: 35) vebanın son bulmasında katkı sunmakla beraber vebadan sonra da devam eder:

O gün, öğleden sonra, çan sesleri, top gürültüleri, müzik ve sağır edici bağrışmalar arasında kenar mahalleye doğru yoluna deva eden doktorun gözünden kaçmayan şey işte buydu. Onun işi ise hep sürüp gidiyordu. Hastalar için tatil diye bir şey yoktu. (Camus, 1967: 343-344)

Toparlamak gerekirse Doktor Rieux’un tanık olduğu salgın vakaları ve bundan kaynaklı ölümler onun “varoluşsal deneyimlerini zenginleştir(erek)” yaşamla bağının kopmamasını sağlamıştır (Türkyılmaz, 2003: 110). Buna ilaveten Doktorun bu yaklaşımını özgürlükle ilintilendirmek mümkündür. O, salgın gibi büyük bir felaket karşısında “insan(ın), her zaman, diğer insanların varlıklarını, onurlarını ve adil bir dünyada yaşama haklarını dikkate alarak ve yeri geldiğinde bunun için başkaldırmaya, mücadeleye girişmeye gönüllü olarak özgür ol(duğunu)” göstermiştir (Yıldıztaş, 2010: 20).

Sonuç

Tarih boyunca birçok salgınla karşılaşan insanoğlu, ürettiği çözüm ve geliştirdiği tedavi yöntemleriyle bu salgınların üstesinden gelebilmiştir. Bu minvalde gelişen insan ve hastalık ilişkisi birçok yapıta konu olmuştur. Bilim ve sanat gibi farklı alanlara ait bu yapıtlarda; salgın, salgının gerçekleştiği dönemin özellikleri ve bununla bağlantılı konular üzerinde durulur. Bu anlamda birçok eserden söz etmek mümkündür. Bu anlamda iki eser dikkat çeker. İlki İspanyol grip salgını konu edinen ve Hüseyin Rahmi Gürpınar tarafından yazılan *Hakka Sığındık* roman diğeri ise Albert Camus'un kaleme aldığı ve veba hastalığını işleyen *Veba* adlı eserdir.

Salgın hastalıklar ortaya çıktığı bölgeyi ve kenti ablukaya alarak büyük bir korkuya neden olurlar. Salgının konu edildiği bu iki romanda bunu görmek mümkündür. İki eserde de salgının sebep olduğu maddi ve manevi yıkımlar ile ölüm korkusu derinlemesine ele alınır. Kente nüfuz eden bu durum, kentteki atmosferin değişimine neden olur. Artık kentte kaotik, tedirgin, karamsar bir atmosfer egemendir. Kentte var olan önceki canlılık, renklilik ve yaşam döngüsü yerini soyut, devinimsiz ve edilgen bir ortama bırakır. *Hakka Sığındık* romanında salgının görülmesiyle yer yer rastlanılan bu durum, *Veba* romanında hâkim bir ton olarak belirir. Netice itibariyle iki romanda da kenti ablukaya alarak, kentteki dolaşımı ve toplumsal yaşamı engelleyen, işlevsizleştiren bir salgın ve bununla ortaya çıkan kentin esareti söz konusudur.

Kente nüfuz ederek kentin mevcut pozisyonunu değiştiren salgın, kent insanı tarafından korku, kargaşa, endişe, umutsuzluk ve ölüm ile anılır. Zihinlerdeki bu algı, salgının yol açtığı her olumsuzluk ve ölümlerle daha da derinleşir. Kent insanı kendisini sınırlayan bu şartlardan ötürü gündelik yaşamını dizayn edemediği/yönetemediği gibi geleceğini de kargaşa ve karamsarlıkla iç içe görür. Diğer bir ifadeyle zihni ele geçiren bu algı, muhakeme yetisini etkisiz bırakarak yanlış, ölçsüz davranışlarda bulunmasına yol açar. İki romanda da bu durum hâkim olmakla beraber salgının ürettiği tüm olumsuzluklara karşı mücadeleyi benimseyen, bunu sürdürmek isteyen bir irade de mevcuttur. *Hakka Sığındık* romanında çok az sözü edilen fakat dolandırıcılık üzerinden ortaya konulan bu mücadele *Veba* romanında metnin iskeletini oluşturur. Çünkü salgının neden olduğu endişe, korku ve ölüme karşı büyük bir mücadele azmi dikkat çeker. Doktor Rieux ve arkadaşlar ile somutlaştırılan bu mücadelede; insanın özü, dayanışma, birliktelik, yaşamın kutsallığı, çevreyi ve insancıl özneliği içselleştirmek, çaba, fedakârlık ve gayret ön plana çıkar. Bunun sonucu olarak romanda salgına karşı mücadelenin her aşamasında

aksamayan bir süreç ve güçlü bir irade kendini gösterir. Bu mücadelenin neticesinde kontrol altına alınan hastalık kısa bir süre sonra son bulur. Kentin ve kent insanının kurtuluşu bu mücadele ile gerçekleşir. Sonuç olarak insanlar, yaşamlarına kaldıkları yerden devam ederken, kenti ablukaya alan atmosfer de dağılır; karamsarlık ve umutsuzluğun yerini iyimserlik alır.

İki romandaki salgından hareketle bugüne bakıldığında insan hastalık ilişkisini açıklayacak çıkarımlar mevcuttur. Romanlarda olduğu gibi bugün de öncelikle dikkat çeken şey, şaşkınlık ve tereddüttür. Hastalığa dair her yeni söylem, insanın kendini ona göre konumlandırmasına yol açar. Sözü edilen iki salgında tanık olunan bu durum, Covid-19 ile daha hızlı bir şekilde gelişir. Hastalığın kimliği hakkındaki belirsizlik, etkisi ve hızlı yayılımı insanın konumunun sıkça değişmesine neden olur. Özellikle ölüm vakaları bunu daha da hızlandırır. Artık insan, sakin ve kendi mecrasında yol alma aşamasından uzaklaşarak, tereddütlü bir ruh haline bürünür. Gelişen bu olumsuz sürece karşı, insanın bunu değiştirebilecek güce sahip oluşu gelecek açısından umut vaat etmektedir. İki romanda olduğu gibi son salgında da alınan önlemler, tedavi süreci, aşı çalışmaları, dayanışma, özverlilik, özellikle sağlık çalışanların fedakârlığı bu umudu güçlü kılan çalışmalardır. Netice itibarıyla salgına karşı ilk dönemde mevcut tereddüt, kargaşa yerini yürütülebilir fikir ve planlara bırakır.

Kaynakça

- Balta, E. (2020). Kara Vebadan Koronavirüse Küreselleşme. <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/02/10/kara-vebadan-koronaviruse-kuresellesme> (Erişim Tarihi: 08.06.2020)
- Baltaş, A. (2020). Medeniyetin Cilası Çok İnce. <https://www.baltasgrubu.com/secilmis-yazilar/medeniyetin-cilasi-cok-ince.html> (Erişim Tarihi: 07.06.2020)
- Baykent, S. (2020). Kara Veba'dan "Kovid-19" Virüsüne: Salgınlar Dünya Siyasî Tarihini Nasıl Şekillendiriyor? <https://www.indyturk.com/node/138346/t%C3%BCrkiyeden-sesler/kara-veba>. (Erişim Tarihi: 09.06.2020)
- Binyazar, A. (1967). Veba. *Varlık Dergisi*, 694, 15.
- Botton, A. (2020). Camus on the Coronavirus. *The Newyork Times*. <https://www.nytimes.com/2020/03/19/opinion/sunday/coronavirus-camus-plague.html> (Erişim Tarihi: 08.06.2020)
- Boyacıoğlu, F. (2012). Albert Camus'nün Söylence-Romanı (Roman-Mythe) Veba: Esinlendiği Kaynaklar ve Çağrıştırdığı

- Simgeler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2). 21- 33.
- Coşar, V. A. (2020). Corona Virüs'ün Anımsattığı Veba ve Körlük Üzerine!. <https://www.hukukihaber.net/corona-virusun-animsattigi-veba-ve-korluk-uzerine-makale,7550.html> (Erişim Tarihi: 07.06.2020)
- Camus, A. (1967). *Veba*. (3. Baskı). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gürpınar, H. R. (1976). *Hakka Sığındık*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Kaya, M., Demiral, S. (2011). Albert Camus'nün Veba Adlı Romanında İşlenen Esaret Duygusunun Algısal Açından Analizi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2), 379-388.
- Öztoğat Kılıçeri, N. (2020). Salgın Günlerinde Edebiyat. <http://m.bianet.org/bianet/yasam/222262-salgın-gunlerinde-edebiyat>. (Erişim Tarihi: 08.06.2020)
- Öner, E. (?). Nurettin Topçu ve Albert Camus'de Ahlâk: İsyân/Başkaldırı Ahlâkı. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (RTEÜ Journal of Social Sciences)*, 3, 49-62.
- Özer, B. (2017). Bir Yazar, Bir Roman, Bir Şehir Albert Camus, Veba, Oran. <http://thevoidmag.com/en-taze/bir-yazar-bir-roman-bir-sehir-albert-camus-veba-oran/> (Erişim Tarihi: 10.06.2020)
- Özting Passerat, D. (2020). Veba'dan Korona Günlerine. <http://bianet.org/biamag/toplum/222414-veba-dan-korona-gunlerine>. (Erişim Tarihi: 05.06.2020)
- Pamuk, O. (2020). Eski Salgınlar ve Bugün Biz. <https://t24.com.tr/yazarlar/orhan-pamuk/eski-salgınlar-ve-bugun-biz,26346>. (Erişim Tarihi 10.06.2020)
- Sartre, J. P. (2017). *Varoluşçuluk*. Bezirci, A. (çev). İstanbul: Say Yayınları.
- Sarıbaş, S. (2020). Tiyatro ve Veba: Albert Camus' nün “Veba” Romanıyla, Antonin Artaud'nun Tiyatro ve İkizi Eserinin Metafiziksel Başkaldırı ve Dirimsel Öz Açısından Değerlendirilmesi. *International Social Sciences Studies Journal*, 6(62), 1931-1943.
- Temel, M. K. (2012). *1918 Pandemisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sağlık Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tinin, H., A., (2020). Albert Camus'den İyi Huylu ‘Veba’ya... <http://www.diken.com.tr/albert-camusden-iyi-huylu-vebaya/> (Erişim Tarihi: 08.06.2020)

- Türkyılmaz, Ü. (2003). Albert Camus'nün Caligula'sında Yaşam Ölüm Diyalektiği. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43(2), 109-118.
- Yıldıztaş, B. (2010). *Jean-Paul Sartre'da ve Albert Camus'de Özgürlük Kavramı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, A. ve Alkan, M. (2018). Albert Camus ve İdeoloji Eleştirisi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 391-402.
- Yolun, M. (2012). *İspanyol Gribinin Dünya ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.